14 เราสู้ (กับใคร?)

การรัฐประหารตุลาคม 2519 ทำให้ภูมิพลมีโอกาสตั้งรัฐบาลของเขาเอง และปกครองราชอาณาจักรของเขาอย่างแท้จริงเป็นครั้งแรก ด้วยเขามีร่างทรงคือธานินทร์ กรัยวิเชียรนั่งตำแหน่งนายกฯ การแทรกแซงของเขาจึงกลายเป็นกิจวัตร มีการวางแผนและมีเป้าหมาย ดังที่นักรัฐศาสตร์สุขุมพันธ์ บริพัตรเขียนว่า "มุ่งเพิ่มพูนอำนาจการเมืองของสถาบันกษัตริย์... เพื่อเป็นหลักประกันสำหรับรับมือกับความวุ่นวายและคอมมิวนิสม์"[1] สุขุมพันธ์บอกว่า วังดูจะ "พยายามปรับตัวเองให้เป็นสถาบันที่มีอำนาจครอบงำสูงสุด" นั่นก่อให้เกิดปฏิกริยาที่รุนแรงต่อธานินทร์ในเวลาแทบไม่ถึงหนึ่งปี ซึ่งทำให้ภูมิพลถึงกับจังงัง การเมืองของภูมิพลถูกปฏิเสธเต็มๆ โดยเหล่านายพลสายกลางๆ นักธุรกิจ ข้าราชการและสาธารณชนทั่วไป

กลุ่มที่ยึดอำนาจในวันที่ 6 ตุลาคม 2519 ประกอบด้วยนายทหารที่ค่อนข้างกลางๆ ที่เชื่อมโยงกับกฤษณ์ สีวะราที่ตายไป มุมมองหนึ่งของเรื่องราวที่ยังดำมืดอยู่อธิบายว่าพวกเขาชิงยึดอำนาจตัดหน้าปีกขวาสุดโต่งที่เชื่อมโยงกับถนอม ประภาส ประมาณ อดิเรกสารและสมัคร สุนทรเวช คณะรัฐประหารเรียกตัวเองว่าคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน นำโดยผู้บัญชาการทหารสูงสุดพล.ร.อ.สงัด ชลออยู่ ผู้อยู่เบื้องหลังสงัดคือ พล.อ.เกรียงศักดิ์ ชมะนันท์ ที่มาในแนวกลางๆ แบบกฤษณ์ สีวะรา เพื่อที่จะได้รับการรับรองจากวัง คณะรัฐประหารจำต้องตั้งคนที่ภูมิพลเลือกเป็นนายกฯ การที่ภูมิพลยืนยันเลือกพลเรือนแสดงถึงทั้งความไม่ไว้วางใจต่อคณะรัฐประหารเช่นเดียวกับความกังวลต่อสายตาของต่างประเทศที่จะมีต่อรัฐบาลใหม่

ในฐานะผู้พิพากษาศาลฎีกา ธานินทร์เป็นข้าราชการสายพันธุ์ที่ภูมิพลโปรดปรานมากที่สุด ซื่อสัตย์และทุ่มเท ไม่แสดงอาการทะเยอทะยานหรือตะกละตะกราม เขาเป็นลูกจีนรุ่นที่สอง อายุรุ่นราวคราวเดียวกับภูมิพล จบกฎหมายจากอังกฤษ แต่งงานกับหญิงชาวเดนมาร์ก และนิยมกษัตริย์ชนิดแทบจะมากกว่าตัวภูมิพลเองเสียอีก เขาเป็นที่รู้จักกันมากที่สุดจากการต่อต้านคอมมิวนิสม์ เขาเขียนหนังสืออย่าง *การใช้กฎหมายเพื่อต่อสู้กับคอมมิวนิสม์* และร่วมกับอาจารย์มหาวิทยาลัยสอนจิตวิทยาชื่อ ดุสิต ศิริวรรณ จัดรายการโทรทัศน์ที่มีนวพลเป็นสปอนเซอร์คือ *สนทนาประชาธิปไตย* ทั้งสองโจมตีคอมมิวนิสต์ นักศึกษาและนักการเมืองก้าวหน้าอย่างดุเดือดว่าเป็นภัยต่อราชอาณาจักร หนังสือว่าด้วยสถาบันกษัตริย์ของธานินทร์ในปี 2518 ทำให้เขากลายเป็นโปรโมเตอร์รุ่นใหม่ชั้นนำแห่งตระกูลจักรี[2] เขาอธิบายกษัตริย์จักรีเป็นพ่อขุนที่ยังความผาสุกแก่ทวย

---

1 *The Chakri Dynasty and Thai Politics*, 2325-2525, 62, 64.

2 ธานินทร์ กรัยวิเชียร, *พระมหากษัตริย์ไทยในระบอบประชาธิปไตย* (กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษา, 2520); วิเคราะห์ใน Roger Kershaw, "Modernizing the Thai Monarchy? Theory and Practice of Two Intellectuals Turned Prime Minister," จากการสัมนาไทย-ยุโรป Social Change in Contemporary Thailand, 28-30 พฤษภาคม 2523, มหาวิทยาลัยอัมสเตอร์ดัม

ราษฎร์ตราบใดที่พวกเขายังจงรักภักดี เชื่อฟังและสงบเรียบร้อย เขาอ้างถึงการปฏิรูปต่างๆ ของจุฬาลงกรณ์เป็นข้อพิสูจน์

เขาฟันธงว่าประชาชนไทยไม่สามารถอยู่รอดได้หากปราศจากสถาบันกษัตริย์เพราะเผ่าพันธุ์ไทยไม่ได้กำหนดโดยลักษณะทางพันธุกรรมหรือภูมิศาสตร์การเมือง แต่โดย “ความเป็นไทย” อันเป็นแนวคิดที่จะไม่ดำรงอยู่หากแยกขาดจากกษัตริย์ หากปราศจากกษัตริย์แล้ว แผ่นดินและประชาชนก็จะตกอยู่ในห้วงอเวจีอันไร้อัตลักษณ์แบบที่พวกคอมมิวนิสต์จะนำมา ก่อนหน้านี้นักผลิตอุดมการณ์แห่งรัชกาลที่ 9 คือ ธานีกับศรีวิสารวาจาได้เคยเสนอว่าธรรมราชามีความเป็นประชาธิปไตยสุดยอดแล้วโดยธรรมชาติ ธานินทร์ก้าวล้ำขึ้นไปอีกขั้นหนึ่งบอกว่าสามทศวรรษบนบัลลังก์ของภูมิพลเป็นข้อพิสูจน์ว่าสถาบันอย่างรัฐสภากับระบบตัวแทนจากการเลือกตั้งและกระทั่งรัฐธรรมนูญล้วนไม่มีความสำคัญ การมีส่วนร่วมของมวลชนในการบริหารงานแผ่นดินไม่มีความจำเป็น เพราะสถาบันกษัตริย์ทำนุบำรุงสุขให้พวกเขาได้ดีที่สุดอยู่แล้ว นั่นล่ะคือประชาธิปไตยที่แท้จริง ธานินทร์บอก ธานินทร์ยอมรับการลุกฮือ 14 ตุลา แต่เพียงเพราะว่านักศึกษาในคราวนั้นอยู่ฝ่ายกษัตริย์

ส่วนสำหรับเหตุการณ์โชกเลือด 6 ตุลา 19 นั้น ภูมิพลกับธานินทร์ปฏิเสธไม่ไยดีที่จะลดทอนแนวทางแข็งกร้าวลงเลยแม้แต่น้อย ฝ่ายซ้ายมากถึง 10,000 คนจึงต้องหนีเข้าป่าเพื่อไปร่วมกับพคท. ทำให้สงครามกลางเมืองร่ำๆ จะอุบัติขึ้นมาจริงๆ เศรษฐกิจดิ่งลงจากการถอนตัวของนักลงทุน และวอชิงตันพันธมิตรเก่าแก่ของไทยก็ตัดความช่วยเหลือ พร้อมวิจารณ์รัฐบาลว่าไม่เป็นประชาธิปไตยและละเมิดสิทธิมนุษยชน ธานินทร์อธิบายในภายหลังอย่างไม่สำนึกว่า “เมื่อคุณจัดการกับเรื่องการเมือง คุณต้องระวังพื้นที่ตรงกลางเนื่องจากว่ามันเป็นบริเวณที่พวกคอมมิวนิสต์คืบคลานเข้ามา โดยอำพรางอยู่ในคราบพวกเสรีนิยม”[3] นั่นคือสิ่งที่ได้เกิดขึ้นหลังเหตุการณ์ 14 ตุลา 16 เขาบอก

รัฐบาลใหม่ประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ขนาดสั้นที่ให้อำนาจเกือบเบ็ดเสร็จแก่ธานินทร์ โดยมีสภาปฏิรูปการปกครองแผ่นดินที่มีแต่ข้าราชการและทหารจากการแต่งตั้ง คำสั่งของนายกรัฐมนตรีถือเป็นกฎหมายและเขามีอำนาจเด็ดขาดในการสั่งลงโทษ แบบเดียวกับเผด็จการสฤษดิ์ในปี 2501 เว้นแต่ว่าธานินทร์คือร่างทรงของภูมิพล เจตจำนงของวังที่จะปกครองประเทศดูได้จากการที่รัฐธรรมนูญกำหนดอำนาจกษัตริย์อันใหม่ขึ้นมาคือ กษัตริย์สามารถเสนอกฎหมายเข้าสภาปฏิรูปการปกครองแผ่นดินได้โดยตรง

ธานินทร์โดยมากแล้วมักไม่เห็นหัวเหล่านายพลในคณะรัฐประหาร ปฏิเสธโพยรายชื่อคณะรัฐมนตรีของพวกเขาและเสนอแต่คนของตัวเอง คู่หูจอแก้วของเขาคือ ดุสิต ศิริวรรณกลายมาเป็นรัฐมนตรีที่ดูแลงานนโยบายการเมือง สมัคร สุนทรเวชที่คนเกลียดแต่สิริกิติ์โปรดได้เป็นรัฐมนตรีมหาดไทยที่มีอำนาจสั่งการตำรวจ นอกจากรัฐมนตรีด้านกลาโหมและความมั่นคงสามที่นั่งเป็นคนจากคณะรัฐประหารแล้ว รัฐมนตรีที่เหลือล้วน

---

3 *บางกอกโพสต์*, 19 พฤศจิกายน 2519

เป็นเพื่อนฝูงของธานินทร์กับข้าราชการเทคโนแครตทั้งสิ้น การไฟเขียวจากวังทำให้คณะรัฐประหารต้องไหลตามธานินทร์ไปในการจัดการฝ่ายซ้ายอย่างไม่ปรานีปราศรัย เขาเอาคดีอาญาไปไว้ภายใต้อำนาจศาลทหาร และตำรวจได้รับอำนาจล้นเหลือที่จะจับใครกักขังก็ได้ รัฐบาลตีตราทุกคนที่สนับสนุนการลุกขึ้นสู้ของประชาชนว่าเป็นคนทรยศและคอมมิวนิสต์ และขังพวกเขาได้ถึงหกเดือนโดยไม่ต้องแจ้งข้อหา หลายพันคนถูกจับกุมในช่วงนั้น โดยถูกกล่าวหาว่าเป็นคอมมิวนิสต์ที่วางแผนโค่นล้มรัฐบาลและสถาบันกษัตริย์

กฎหมายหมิ่นพระบรมเดชานุภาพก็ถูกปรับให้โหดยิ่งขึ้น ก่อนตุลาคม 2519 โทษหมิ่นฯ คือจำคุกสูงสุดไม่เกินเจ็ดปี ทำให้ศาลสามารถยืดหยุ่นได้มาก และหลายคนที่ถูกเล่นงานด้วยข้อหานี้ก็โดนแต่เพียงเบาะๆ รอลงอาญาหรือไม่ก็ติดคุกไม่กี่เดือน ผู้พิพากษาหลายคนมีความเข้าใจว่าข้อหาหมิ่นฯ ได้ถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองของฝ่ายขวา ที่บ่อยครั้งเหลวไหลไร้เหตุผล แต่เพียงสองสัปดาห์ที่ครองอำนาจ ธานินทร์จัดการแก้ไขให้มีโทษต่ำสุดจำคุกสามปีและสูงสุดไม่เกิน 15 ปี การจับกุมข้อหาหมิ่นฯ เพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว ในปี 2518 มี 10 คนถูกจับข้อหาหมิ่นฯ ในปี 2519 มี 21 คน และในปี 2520 ภายใต้รัฐบาลพระราชทานธานินทร์ 42 คน[4] ชายคนหนึ่งถูกเล่นงานข้อหาหมิ่นฯ เพราะใช้ผ้าพันคอลูกเสือชาวบ้านเช็ดโต๊ะ

เหมือนสฤษดิ์ ธานินทร์สั่งประหารชีวิตอาชญากรอุกฉกรรจ์ไปสองสามคนเพื่อข่มขวัญไม่ให้มีใครกล้าหือ แต่ต่างกันตรงที่เขาก็เฉียบขาดกับเรื่องทุจริตและการประพฤติมิชอบของข้าราชการเกือบจะพอๆ กับที่จัดการพวกคอมมิวนิสต์ รัฐบาลกวดขันกับการนำเสนอข่าวของสื่ออย่างเข้มงวดและสั่งห้ามการประท้วงทั้งหมด ตำรวจบุกค้นตามบ้านเรือน โรงเรียนและสถานที่ทำงานต่างๆ เพื่อยึดหนังสือ “ต้องห้าม” เลยเถิดไปถึงขนาดเผาหนังสือทุกเล่มที่มีหน้าปกสีแดง การพูดคุยความคิดทางการเมืองในสถานศึกษา ไม่ว่าจะเป็นมาร์กซิสม์หรือประชาธิปไตย ถูกสั่งห้าม ตำราเรียนถูกเขียนใหม่และมีการสร้างภาพยนต์เชิดชูคุณค่าแบบไทยๆ (ซึ่งนิยามว่าคือความจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์) เพื่อต่อต้านคอมมิวนิสม์ หนังสือของธานินทร์ว่าด้วยเรื่องกษัตริย์ไทยได้รับการตีพิมพ์ใหม่โดยรัฐบาลและแจกจ่ายไปตามโรงเรียนต่างๆ ทั่วประเทศ

ในชนบท การปราบปรามคอมมิวนิสต์ทวีความรุนแรงจนเกือบถึงขั้นสงครามเต็มรูปแบบ แต่มีรายงานว่าชาวบ้านผู้บริสุทธิ์ถูกฆ่าตายไปมากกว่าพลพรรคพคท.เสียอีก ที่ภาคใต้ ระเบิดนาปาล์มทำลายหมู่บ้านเรือกสวนไร่นา อันเป็นรากฐานเศรษฐกิจท้องถิ่น แต่ฐานกำลังของพคท.แทบไม่กระเทือน การโจมตีแบบกองโจรดำเนินต่อไปอย่างมีจังหวะจะโคน และตัวเลขการสูญเสียของฝ่ายรัฐกระโดดเป็น 550 นายในสามเดือนแรกของปี 2520[5]

---

4 *รายงานประจำปีของกรมตำรวจ*, 2493-2522.

5 *Far Eastern Economic Review*, June 3, 1977.

ท่าทีแข็งกร้าวของธานินทร์ยังเผื่อแผ่ไปถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศด้วย เขาโยนการริเริ่มสัมพันธไมตรีกับจีนและเวียตนามของคึกฤทธิ์และเสนีย์ทิ้งไป และประกาศเป็นศัตรูกับรัฐบาลทั้งสองอีกครั้ง ส่วนประเทศเพื่อนบ้าน ไทยตอนนี้กลายเป็นว่าเป็นฝ่ายออกท่าออกทางพร้อมรบ มันเป็นการเหวี่ยงสุดโต่งไปทางขวาที่อันตราย ซึ่งนักวิชาการ นักการทูตต่างชาติและสื่อมวลชนก็รายงานอย่างนั้น ภายในเวลาหลายสัปดาห์ ธานินทร์สร้างความแปลกแยกแก่สังคมไทยส่วนใหญ่ เป็นที่ชัดเจนว่าเขาไม่สนองใครทั้งสิ้นนอกจากวัง

ส่วนภูมิพลก็บ่ยั่น เขาประกาศว่าการรัฐประหาร 6 ตุลานั้นเป็น “การแสดงถึงสิ่งที่ประชาชนต้องการอย่างชัดเจน”[6] ในคำปราศรัยงานวันเกิดเดือนธันวาคม เขาบอกว่า “ในช่วงเวลาที่ประเทศของเราประสบภัยคุกคามอย่างต่อเนื่องจากศัตรู เสรีภาพและการดำรงอยู่ในฐานะที่เป็นคนไทยอาจถูกทำลายหากคนไทยไม่มีสำนึกรักชาติและความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันในการต้านทานศัตรู... ตามนั้น กองทัพไทยจึงมีหน้าที่สำคัญที่สุดในการปกป้องประเทศในทุกเวลา เตรียมพร้อมเสมอในการปฏิบัติภารกิจเพื่อป้องกันประเทศชาติ”[7] เพียงไม่กี่สัปดาห์หลังจากนั้น เขากล่าวคำต้อนรับการกลับมาของประภาส จารุเสถียรในระหว่างการออกงานครั้งหนึ่งที่ได้รับการรายงานผ่านสื่อเป็นอย่างดี

ด้วยท่าทีแข็งกร้าว สถาบันกษัตริย์สุ่มเสี่ยงที่จะสูญเสีย “ความเป็นเจ้าของ” ของคุณค่าแห่งประชาธิปไตย หลังจากที่ได้แย่งชิงตำแหน่งนี้มาครองเป็นเวลาหลายทศวรรษจากผู้ก่อการ 2475 และกล่อมคนไทยจนเชื่อว่าประชาธิปไตยนั้นเป็นสิ่งที่ประชาธิปกคิดจะมอบให้แต่แรกแล้ว รัฐบาลใหม่ของจิมมี คาร์เตอร์ที่วอชิงตันตำหนิไทยอย่างแข็งกร้าวที่ละทิ้งประชาธิปไตย และพคท.ก็เรียกรัฐบาลว่าเป็นเผด็จการโดยวัง

ระบอบธานินทร์-วังยืนหยัดทัดทานด้วยการพยายามนิยามตนเองว่าเป็นประชาธิปไตย ทั้งๆ ที่ได้ฉีกรัฐธรรมนูญไป ธานินทร์บอกแก่ผู้วิพากษ์วิจารณ์ว่าเขาเชื่อใน “รูปแบบหนึ่งของสังคมนิยมประชาธิปไตยตามแบบอังกฤษและเดนมาร์ก” ไม่ต่างจากพวกเจ้ารุ่นเก๋ายุคก่อน 2475 เขาบอกว่ารัฐบาลของเขาจะจัดการเลือกตั้งและเคารพสิทธิของประชาชน แต่ว่าประชาชนจะต้องได้รับการศึกษามากกว่านี้เสียก่อน ซึ่งต้องใช้เวลา 12 ปี เขาเรียกแผนการระยะยาวในการสถาปนาประชาธิปไตยนี้ว่า แผนจุฬาลงกรณ์ ขณะเดียวกัน เขาก็เริ่มการโฆษณาชวนเชื่อที่ตอกย้ำว่าสถาบันกษัตริย์เป็นผู้อุปถัมภ์ค้ำชูประชาธิปไตยมาตั้งแต่พ่อขุนรามคำแหง รัฐบาลท่องวลีจากรัฐธรรมนูญฉบับสั้นราวกับเป็นบทสวดมนต์ว่า ประชาธิปไตยเป็นการปกครองรูปแบบหนึ่งที่มี “กษัตริย์เป็นประมุข” คำปราศรัยของภูมิพลเองก็หันมาอธิบายว่าประชาธิปไตยเป็นระบบที่มีระเบียบวินัยเท่ากับบอกเป็นนัยว่าช่วง 2516-2519 นั้นไม่เป็นประชาธิปไตย

---

[6] Andrew Turton, Jonathan Fast, and Malcolm Caldwell, eds. *Thailand: Roots of Conflict* (Nottingham: Spokesman, 1978), 91.

[7] John L. S. Girling, *Thailand: Society and Politics* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1981), 215.

เพื่อจะยืนยันคำกล่าวอ้างดังกล่าวให้เป็นรูปธรรมชัดเจน ธานินทร์วางแผนจะแปรรูปอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยที่สร้างโดยพิบูลและเป็นสถานที่ยอดนิยมสำหรับการชุมนุมประท้วงของนักศึกษา ให้กลายเป็นของเจ้า[8] ต้นทศวรรษ 2513 การมองประวัติศาสตร์ด้วยสายตาแบบใหม่ (historical revisionism) กับกระแสความเคลื่อนไหวตื่นตัวของนักศึกษาได้เปลี่ยนอัตลักษณ์ของอนุสาวรีย์จากที่มาดั้งเดิมที่เกี่ยวกับการล้มล้างระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ให้กลายมาเป็นประชาธิปไตยที่ประชาธิปกประทานมาให้ ทำให้มันมีพลังในการเคลื่อนไหวต่อต้านเผด็จการถนอม-ประภาส หลังจากที่สามทรราชออกนอกประเทศไป สีของพานและรัฐธรรมนูญถูกเปลี่ยนจากสีดำเป็นสีเหลืองทอง กลายเป็นสัญลักษณ์ของประชาธิปไตยเสรีแบบตะวันตก

หลังจากเหตุการณ์ 6 ตุลา วังเล็งเห็นว่าจะต้องยึดฉวยพลังเชิงสัญลักษณ์ของอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยหรือไม่ก็ต้องทำลายเสีย ไม่ช้าธานินทร์ก็เจียดงบประมาณก้อนใหญ่สำหรับสร้างรูปหล่อขนาดใหญ่ของประชาธิปกเพื่อจะนำไปไว้บนยอดอนุสาวรีย์แทนที่รัฐธรรมนูญ แต่มันประสบปัญหาทางวิศวกรรม รัฐบาลจึงตัดสินใจนำรูปหล่อไปไว้หน้ารัฐสภาแทน มันมีคำจารึกเป็นวรรคทองที่ประชาธิปกกล่าวขณะสละราชย์ที่ทำให้เขายืนยงเป็นบิดาแห่งระบอบรัฐสภาและรัฐธรรมนูญ "...ข้าพเจ้ามีความเต็มใจที่จะสละอำนาจอันเป็นของข้าพเจ้าอยู่แต่เดิมให้แก่ราษฎรโดยทั่วไป แต่ข้าพเจ้าไม่ยินยอมยกอำนาจทั้งหลายของข้าพเจ้าให้แก่ผู้ใด คณะใดโดยเฉพาะเพื่อใช้อำนาจนั้นโดยสิทธิ์ขาด และโดยไม่ฟังเสียงอันแท้จริงของประชาราษฎร..."[9]

สำหรับอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยนั้น รัฐบาลธานินทร์ตัดสินใจที่จะทำลายทิ้งไป คณะกรรมการชุดที่จัดการเรื่องนี้ตัดสินใจอย่างง่ายดายว่า อนุสาวรีย์นี้ไม่ควรค่าแก่การรักษาไว้เนื่องจากมันไม่ได้เกี่ยวดองอะไรกับเจ้าเลย

ระหว่างนั้น ภูมิพล ภรรยาและลูกๆ ก็โหมออกงานมากกว่าเดิม โดยพยายามสร้างฐานมวลชนที่เป็นของพวกเขาเอง ทั้งเพื่อปกป้องธานินทร์และปกป้องตนเองหากธานินทร์ไปไม่รอด ครอบครัวเขาวิ่งรอกไปทั่วประเทศพยายามสัมผัสกับคนไทยให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เพื่อตอกย้ำว่าประเทศกำลังตกอยู่ในภยันตราย พวกเขาไปเยี่ยมทหารกรมกองต่างๆ ข้าราชการและโดยเฉพาะลูกเสือชาวบ้าน ซึ่งมีจำนวนมากกว่าสามล้านคนและเป็นฐานมวลชนหลักของพวกเขา ครอบครัวนี้ยังไปเยี่ยมวัดและพระต่างๆ จำนวนมาก ซึ่งแน่นอนต้องมีกิตติวุฒโทที่จิตตภาวันวิทยาลัยรวมอยู่ด้วย และแปรรูปวัดจำนวนมากให้กลายเป็นวัดหลวง ซึ่งเป็นครั้งแรกนับจาก

---

8 ข้อมูลทางประวัติศาสตร์และการใช้ประโยชน์ทางการเมืองจากอนุสาวรีย์ประชาธิปไตยกับอนุสาวรีย์ของประชาธิปกมาจากธงชัย วินิจกูล "Thai Democracy in Public Memory: Monuments and Their Narratives," นำเสนอใน Seventh International Conference on Thai Studies, Amsterdam, July 1999.

9 Batson, *The End*, 252.

ทศวรรษ 2503 ส่วนใหญ่แล้วเป็นวัดในภาคอีสานที่มีปัญหาคอมมิวนิสต์รุนแรงที่สุด พวกเขาไปเยี่ยมทหารที่อยู่ตามแนวหน้าบ่อยขึ้นและเยี่ยมทหารที่ได้รับบาดเจ็บตามโรงพยาบาล โดยสวมชุดออกรบและบางทีก็คาดปืนด้วย วชิราลงกรณ์ที่เพิ่งสำเร็จวิชาการรบแบบกองโจร ก็ไปเยี่ยมทหารโดยมีการโฆษณาประชาสัมพันธ์เป็นอย่างดี

ความพยายามขยายฐานมวลชนนี้ยังรวมถึงการขยายมวลชนในครอบครัวมหิดลเองด้วย ขณะที่ประเทศยังคงไม่หายซวนเซจากเหตุการณ์ 6 ตุลาบวกกับการกดขี่ของรัฐบาลธานินทร์ ต้นเดือนธันวาคม 2519 หนังสือพิมพ์ลงรูปสาวนางหนึ่งที่ไม่ใคร่เป็นที่รู้จักกันนักคือ โสมสวลี กิติยากร คู่หมั้นของวชิราลงกรณ์ ราชินีคนต่อไปถูกเลือกแล้ว พิธีหมั้นเป็นไปอย่างเร่งรีบ วชิราลงกรณ์เพิ่งได้ใช้เวลาหกปีส่วนใหญ่ในออสเตรเลียและกระทั่งได้ตกหลุมรักกับลูกสาวของนักการทูตไทยที่ประจำอยู่ที่นั่นคือ มล.ลักษณ์สุภา กฤดากร แต่ไม่ต้องใจสิริกิติ์ที่ยืนกรานให้เป็นโสมสวลี ซึ่งเป็นหลานสาวของเธอเอง โสมสวลีเป็นลูกของอดุลกิติ์ กิติยากร พี่ชายของเธอ

โสมสวลีไม่เพียงแต่เป็นตัวแทนความทะเยอทะยานของสายกิติยากรเท่านั้น ยังแบกเอาความหวังของสายสนิทวงศ์อันเป็นสายทางแม่ของสิริกิติ์และสายยุคลที่เสี่ยงกับการตกขอบเวทีอยู่รอมร่อไว้อีกด้วย แม่ของโสมสวลี คือพันธุ์สวลี ยุคล ก็มีแม่เป็นสนิทวงศ์ ด้วยสายพันธุ์ทั้งสามนี้ โสมสวลีจึงเกือบสมบูรณ์แบบในแง่สายเลือด แต่ในเชิงพันธุกรรมแล้ว เธออาจหมายถึงหายนะ ในตระกูลที่แต่งงานกันเองไขว้กันไปมาอย่างนี้ ภูมิพลกับสิริกิติ์เป็นญาติใกล้ชิดกันที่สืบมาจากจุฬาลงกรณ์โดยตรง โสมสวลีจึงมีเลือดแทบจะขวดเดียวกันกับของวชิราลงกรณ์

เหนืออื่นใด วชิราลงกรณ์ไม่ชอบโสมสวลี เขาชอบผู้หญิงสวย ฉลาดและเปิดเผย โสมสวลีในวัย 19 ดูธรรมดา บื้อ หงิมและการศึกษาไม่สูงหรือสติปัญญาไม่ดีนัก เธออ่อนต่อโลก แล้งไร้ซึ่งประกายที่จะจุดวชิราลงกรณ์ติด ถึงกระนั้น เขาก็ยอมตามแม่ วันที่ 3 มกราคม 2520 ทั้งสองแต่งงานกันด้วยพิธีตามขนบ พร้อมหน้าด้วยผู้เฒ่าผู้แก่ชาววัง พราหมณ์และพระสงฆ์ โสมสวลีได้รับยศที่ยกเธอเป็นว่าที่ราชินีแห่งประเทศไทย สองบ่าวสาวเริ่มเดินสายไปทั่วประเทศโดยแทบจะในทันที เพื่อให้ประชาชนอุ่นใจกับความเป็นปึกแผ่นและอนาคตของตระกูล

การรณรงค์ของครอบครัวภูมิพลมีลักษณะเลือกข้างอย่างเปิดเผยและแข็งกร้าว ทำให้พวกเขาเป็นเหมือนนักรบทุ่มทุนสร้างทั้งด้วยชื่อยี่ห้อและกระทั่งร่างกายของพวกเขาเอง หลังจากเลี่ยงการวิจารณ์วังมาตลอดหลายปีเพื่อไม่ให้มวลชนแปลกแยก พคท.ก็ตอบโต้ด้วยท่าทีแบบเดียวกัน หลังจาก 6 ตุลา พคท.เริ่มโจมตีวังอย่างตรงๆ โดยเรียกว่า “จอมศักดินาใหญ่” และกล่าวโทษวังว่าเป็นตัวการในการสังหารหมู่ที่ธรรมศาสตร์และการกดขี่ของธานินทร์ วันที่ 13 กุมภาพันธ์ 2520 พคท.จงใจยิงใส่ขบวนรถของวชิราลงกรณ์ในบริเวณเทือกเขาใกล้หล่มสัก

เพชรบูรณ์ บางรายงานระบุว่าเป็นเพียงการยิงเตือน และวชิราลงกรณ์ก็ห่างไกลจากอันตรายหลายขุม ถึงกระนั้น เหตุการณ์นี้ถูกประโคมในกรุงเทพฯ เพื่อแสดงความถ่อยไม่เป็นไทยของพวกคอมมิวนิสต์ พร้อมกับอวดความกล้าหาญของวชิราลงกรณ์ไปพร้อมกัน

สามวันถัดมา ที่ภาคใต้ วิภาวดี รังสิต คนติดตามของสิริกิติ์เสียชีวิตเมื่อเฮลิค็อปเตอร์ของตชด.ที่เธอนั่งถูกยิงตก วิภาวดีเป็นพี่สาวของภีศเดชผู้เป็นเกลอของภูมิพล เธอแต่งงานกับลูกชายของรังสิต งานแต่งงานของทั้งสองในปี 2489 เป็นงานเดียวที่ได้รับน้ำสังข์จากอานันท์ เธอใกล้ชิดและเป็นที่โปรดปรานของภูมิพลและภรรยามาก แต่การบินในภาคใต้ของเธอนั้นไม่ใช่ไปแบบไม่รู้อิโหน่อิเหน่ สถานการณ์ที่นั่นเป็นสงครามเต็มรูปแบบ กองทัพกับตชด.โจมตีด้วยการทิ้งระเบิดถล่มจากเครื่องบิน เฮลิค็อปเตอร์ของเธอเข้าไปลึกในสมรภูมิใกล้ชายแดนไทย-มาเลเซียเพื่อรับทหารบาดเจ็บสองนาย และพคท.ก็ไม่รู้ว่ามีเธออยู่บนเครื่อง

กรุงเทพฯ มีปฏิกริยาโกรธเกรี้ยวต่อการตายของเธอ รัฐบาลกับวังถือว่าเธอเป็นเจ้า ดังนั้นจึงมีสถานะเป็นกลางที่มีแต่ความเอื้ออาทร จะต้องไม่มีภัยอันตรายใดๆ มากล้ำกราย พคท.ที่ถูกประนามว่าเป็นผู้ก่อการร้ายที่ป่าเถื่อน ตอบโต้ด้วยการเรียกครอบครัวภูมิพลว่าเป็นผู้รุกราน พวกเขาถ่ายทอดวิทยุกระจายเสียงว่า วิภาวดีกำลังช่วยรัฐกระหายเลือดในการปราบปรามประชาชน “ท่ามกลางซากศพ กลิ่นคาวเลือด และเสียงร่ำร้องของประชาชนที่ตกเป็นเหยื่อกลุ่มโจรปฏิกริยา วิภาวดีนั่งเฮลิค็อปเตอร์ของตชด.เพื่อส่งเสริมให้กำลังใจแก่ฆาตกรเหล่านั้น... แล้วประชาชนที่กำลังประสบทุกข์เข็ญที่อยู่บริเวณนั้นล่ะ ที่ญาติพี่น้องถูกฆ่าหรือได้รับบาดเจ็บด้วยน้ำมือของตำรวจและอาสาสมัคร บ้านไร่นาของพวกเขาถูกทำลาย ลูกหลาน ภรรยา พี่สาว น้องสาวถูกข่มขืนและฆ่าตาย วิภาวดีไม่เคยได้ใส่ใจกับคนเหล่านี้เลย”[10]

ด้วยการตายของวิภาวดี ครอบครัวภูมิพลไม่อาจรู้สึกอุ่นใจได้อีกต่อไป พคท.ใช้ประโยชน์จากปัญญาชนที่เพิ่งเข้าไปร่วมที่เข้าใจประวัติศาสตร์ไทยและสัญลักษณ์นิยมของพวกเจ้าได้ดีกว่า พวกเขาโจมตีความมั่งคั่งของพวกเจ้า ทั้งในประวัติศาสตร์และปัจจุบัน โจมตีรัชกาลที่ 4 และ 5 ว่าทำนาบนหลังคน “ในวังที่หรูหราและมีฮาเร็มขนาดใหญ่ ลูกๆ อีก 60-70 คน แพร่พันธุ์ราวกับกระต่าย” พคท.โจมตีงานพิธีที่สิ้นเปลืองและพูดถึงการลงทุนและทรัพย์สินของวัง “พวกเขาออกกฎหมายมาบอกว่าสถาบันนี้ศักดิ์สิทธิ์และละเมิดมิได้ แต่ว่า... ยิ่งกษัตริย์มีอำนาจ ประชาชนก็ยิ่งจน และยิ่งกษัตริย์มีรายได้จากค่าเช่าที่ หุ้นในบริษัทต่างๆ มากขึ้น เงินของเขาก็พอกพูนมากขึ้นเท่านั้น”

พคท.พุ่งเป้าไปที่สิริกิติ์กับลูกชายอย่างรุนแรงเป็นพิเศษ สิริกิติ์ถูกเปรียบเป็นจักรพรรดินีจีนที่ทำลายประเทศโดยจองจำจักรพรรดิตัวจริงไว้ ส่วนลูกชายก็ชอบความรุนแรงชนิดนอกเหนือการควบคุม อย่างที่เห็นใน 6 ตุลา เรื่องนี้มีผลพอสมควรต่อคนไทยในเมืองที่มีการศึกษา กิตติศัพท์ของสิริกิติ์กับลูกชายเสื่อมถอยลงไป

---

10 คำแถลงทางวิทยุของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย จาก Marks, *Making Revolution*, 176-78.

เรื่อยๆ หลายคนโทษสิริกิติ์ที่เป็นตัวการให้วังสนับสนุนอันธพาลการเมืองฝ่ายขวา และเลือกธานินทร์เป็นนายกฯ

แต่ในที่สุด พคท.ไปไกลเกินไปสำหรับคนไทยส่วนใหญ่ ในการกระจายเสียงวันที่ 1 เมษายน 2520 ธีรยุทธ บุญมี อดีตผู้นำนักศึกษาพูดถึงสถาบันกษัตริย์ว่า "พ้นยุคและกำลังเสื่อม" และบอกว่า "ผมคิดว่าถ้าประชาชนจะทำลายสถาบันนี้ ก็จะไม่มีผลเสียร้ายแรงอะไร" มันเป็นความผิดพลาดทางยุทธศาสตร์ คนไทยส่วนใหญ่ยังคงถือสถาบันกษัตริย์มีความสำคัญต่อวัฒนธรรมและความเป็นชาติ การกระจายเสียงคราวนี้เป็นข้อพิสูจน์สำหรับพวกเขาว่า พคท.ตั้งใจจะล้มล้างสถาบันกษัตริย์ เท่ากับทำลายประเทศลงไปด้วย

ด้วยหลักฐานนี้ ภูมิพลรณรงค์ในรั้วมหาวิทยาลัยที่ยังคงมีความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์และไม่ไว้ใจวังอยู่ แต่แทนที่จะสมานแผล เขากลับสั่งสอนว่านักศึกษาไม่มีหน้าที่ยุ่งเกี่ยวกับการเมือง ควรตั้งใจเรียนอย่างเงียบๆ และปล่อยให้บ้านเมืองเป็นเรื่องของผู้นำและข้าราชการ

วันที่ 17 มิถุนายน เขาพูดในพิธีมอบปริญญาแก่นักศึกษาธรรมศาสตร์ นักศึกษาต้องถูกตรวจค้นร่างกายก่อนที่เขาจะมาถึงท่ามกลางคนคุ้มกัน ภูมิพลไม่ได้พูดถึงเหตุการณ์สังหารหมู่โดยตรง ซึ่งเพิ่งเกิดในที่ตรงนั้นเมื่อแปดเดือนก่อน แต่เขาพูดอย่างอ้อมๆ ว่า นักศึกษาเองเป็นฝ่ายผิด:

> *มีความคิดอย่างหนึ่งในบางกลุ่มบางพวกว่ามีความจำเป็นที่จะต้องทำลายและขุดรากถอนโคนสิ่งที่ดำรงอยู่ถึงจะก้าวหน้าหรือรุ่งเรืองได้ ความคิดนี้จะต้องได้รับการตรวจสอบเพื่อหาว่าถูกต้องหรือไม่ และมีคุณค่าให้คิดให้ปฏิบัติหรือไม่ สิ่งต่างๆ ที่ดำรงอยู่แล้วประกอบด้วยรากฐานและตัวแบบ ที่ต้องศึกษาจุดแข็งจุดอ่อนเพื่อขจัดจุดอ่อนและพัฒนาให้รุดหน้ายิ่งขึ้น จะก้าวหน้าได้อย่างไรถ้ารากฐานถูกทำลาย?*
>
> *ยกตัวอย่าง คนต้องรักษาอาการปวดหัวเพื่อจะได้คิดถึงเรื่องความก้าวหน้า ถ้าเขาทุบหัวเพื่อรักษาอาการปวดหัว แล้วจะเอาอะไรไปคิด? ผู้จบการศึกษาที่ฉลาดควรจะศึกษาความก้าวหน้าที่ได้ดำเนินมาแล้วและแก้ปัญหาจุดอ่อนที่มีอยู่ในปัจจุบันเพื่อจะได้ก้าวหน้าต่อไป*[11]

แต่ภูมิพลละเลยข้อเท็จจริงที่ว่าธานินทร์ไม่เป็นที่นิยมมากเสียจนถึงจุดที่ เมื่อถึงเดือนเมษายน 2520 เขาอยู่รอดได้ก็ด้วยการหนุนหลังจากวังเท่านั้น ธานินทร์กับสมัคร รัฐมนตรีมหาดไทยอาจทำให้สังคมเกิดความหวาดกลัวมากกว่าพคท.เสียอีก ในหมู่นักธุรกิจ ความดื้อด้านของธานินทร์ขู่ขวัญนักลงทุนพอๆ กับพคท. หลายคนขนทรัพย์สินออกไปนอกประเทศ ในกองทัพ ก๊กเหล่าที่เบียดขับกันอยู่ก็มีความไม่พอใจในระดับต่างๆ กันไปต่อความแข็งกร้าวของธานินทร์ การไม่แยแสต่อคณะรัฐประหาร และการปราบปรามคอรัปชันของเขา อีก

---

11 Thomas Marks, "The Thai Monarchy Under Siege," *Asia Quarterly* 2 (1978): 135.

ทั้งธานินทร์ก็ไม่มีฐานสนับสนุนจากชาวบ้าน ขณะที่เขาเพิ่มงบประมาณทางการทหารและการโปรโมทสถาบันกษัตริย์ เขากลับหั่นงบสำหรับการพัฒนาชนบท สำหรับโครงการสำคัญๆ เขารื้อฟื้นระบบเกณฑ์แรงงานขึ้นมาใหม่ ซึ่งพคท.อ้างว่าคือหลักฐานของความเป็นรัฐศักดินา

ความไม่พอใจสำแดงตนขึ้นในปลายเดือนมีนาคม เมื่อนายพลคนหนึ่งรวบรวมกำลังโค่นล้มธานินทร์ แผนการล้มเหลวเนื่องจากไม่ได้รับการสนับสนุนที่พอเพียง แต่ผู้นำการรัฐประหารก็ได้ฆ่านายทหารตายไปรายหนึ่งแล้ว ธานินทร์สั่งประหารหัวหน้ารัฐประหารคนนั้น ผู้สมรู้ร่วมคิดสี่นายได้รับโทษจำคุกตลอดชีวิต ครอบครัวภูมิพลไปร่วมงานศพของนายทหารที่ถูกฆ่า และภูมิพลมอบเครื่องราชให้แก่เขาหลังเสียชีวิต ทั้งนี้เป็นการแสดงการสนับสนุนธานินทร์อย่างไม่วอกแวก

แต่กระแสความไม่พอใจต่อรัฐบาลพระราชทานเพิ่มสูงขึ้นเรื่อยๆ ครอบครัวของนักศึกษาและนักเคลื่อนไหว 3,000 คนที่ถูกจับและอีกจำนวนมากกว่านั้นที่หนีเข้าป่าหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาไม่ยอมรับที่ธานินทร์กับสมัครติดป้ายแก่ลูกหลานพวกเขาว่าเป็นผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ พวกสายกลางในคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินบีบให้ธานินทร์ปล่อยตัวนักศึกษาหลายร้อยคนที่ยังถูกตั้งข้อหาคบคิดโค่นล้มรัฐบาลและสถาบันกษัตริย์ แต่ก็ปาเข้าไปกลางปี 2520 แล้ว ความสนใจพุ่งไปที่แกนนำนักศึกษา 18 คนที่ถูกตั้งข้อหาปลุกปั่นและหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ เชื่อกันว่าธานินทร์ต้องการประหารพวกเขา

การไต่สวนเริ่มขึ้นในเดือนกันยายน แต่แทนที่จะวิงวอนขอความเมตตา จำเลยประกาศว่าพวกเขาไม่ยอมรับอำนาจของธานินทร์หรือศาลทหาร โดยบอกว่ารัฐบาลธานินทร์ละเมิดกฎหมายด้วยการล้มล้างรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง พวกเขาปฏิเสธไม่ยอมรับข้อกล่าวหาว่าจัดและร่วมการชุมนุมประท้วงที่ผิดกฎหมาย เพราะกฎหมายที่ห้ามกิจกรรมประเภทนี้เพิ่งออกมาหลัง 6 ตุลา การโต้แย้งของพวกเขาเป็นการขัดขืนท้าทายที่ทรงพลังต่อทั้งธานินทร์และภูมิพล และต่อโครงสร้างลำดับชั้นทางอำนาจของสังคมไทยโดยทั่วไป พวกเขาต่างจากชาวบ้านตรงที่รู้กฎหมาย กฎหมายฉบับเดียวกับที่ที่ธานินทร์ใช้อิงแอบเพื่ออำนาจของเขา นักศึกษากล่าวหาธานินทร์ว่าไม่เคยสอบสวนเหตุการณ์สังหารหมู่ 6 ตุลาหรือจับกุมผู้กระทำความผิดเลย ผู้ก่อการรัฐประหารได้รับ “พระราชทานอภัยโทษ” คำถามที่แท้จริงที่เห็นอยู่โต้งๆ ก็คือ ภูมิพล ที่มีธานินทร์เป็นร่างทรงนั้นมีความเที่ยงธรรมและยุติธรรมจริงหรือ? เขายอมรับกฎหมายหรือไม่? เขาเป็นประชาธิปไตยจริงหรือ?

เมื่อการไต่สวนดำเนินไป การแย่งชิงอำนาจในหมู่ชนชั้นนำทางการเมืองและทหารก็เดือดพล่าน ในเดือนสิงหาคม กลุ่มนายทหารหนุ่มที่ทะเยอทะยานเรียกตัวเองว่า “ยังเติร์ก” เกลี้ยกล่อมให้พล.อ.เกรียงศักดิ์ ชมะนันท์ รองหัวหน้าคณะปฏิรูปฯ รับเป็นผู้นำการรัฐประหาร ขณะเกรียงศักดิ์รีรอ รัฐบาลก็ขายขี้หน้าจากเหตุการณ์หนึ่งที่แสดงให้เห็นว่าสถานการณ์จะเละเทะไปได้มากเพียงใดเมื่อวังเข้ามายุ่งเกี่ยวในการเมือง ปลายเดือนกันยายน ขณะที่ภูมิพลและภรรยากำลังเดินสายอยู่ที่ยะลา เกิดระเบิดขนาดย่อมๆ ขึ้นที่ตลาดในละแวก

ใกล้เคียงจุดที่ทั้งสองอยู่ เมื่อพวกเขาเปิดหนีไปในรถลิมูซีนโดยปราศจากการแผ้วพานใดๆ ตำรวจขี้เมาสองนายขี่มอเตอร์ไซค์ชนเข้ากับขบวนรถของพวกเขา

เหตุการณ์นี้แสดงให้เห็นถึงรอยแยกลึกในวงการเมือง นักการเมืองโจมตีสมัครโดยทันทีที่ไม่สามารถคุ้มครองสองสามีภรรยาได้อย่างพอเพียง เมื่อสมัครโต้ว่ามีใครบางคนวางระเบิดเพื่อจงใจฉีกหน้าเขาโดยเฉพาะ เขาก็ถูกกล่าวหาว่าหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ อันเป็นวิธีการเดียวกับที่เขามักใช้เล่นงานคนอื่น ถึงแม้การชุมนุมประท้วงจะถูกสั่งห้าม กระทิงแดงกับนวพลออกมาประท้วงสมัคร นายพลคนหนึ่งประกาศว่าการประท้วง "สามารถกระทำได้หากเป็นไปเพื่อความจงรักภักดีต่อกษัตริย์"

ตอนนี้วังกำลังถูกทดสอบถึงสายสัมพันธ์ที่มีต่อรัฐบาลที่ประชาไม่นิยม คึกฤทธิ์ ปราโมชเย้ยหยันธานินทร์ว่า "เป็นเหมือนเด็กตาใสพูดถึงอุดมการณ์ การเสียสละและการพัฒนาชนบท" ชาวบ้านไม่มีทางเลือกนอกจากเข้าร่วมกับคอมมิวนิสต์ เพราะรัฐบาลธานินทร์ "เพิกเฉยโดยสิ้นเชิงต่อปัญหาสำคัญทั้งหลายทั้งปวง อันเป็นความเป็นความตายของเกษตรกร" ที่ภาคใต้ คึกฤทธิ์บอกว่า "ใครที่ดูน่าสงสัยก็จะถูกหาว่าเป็นผู้ก่อการร้าย ถูกจับกุมและหายตัวไปเลย"[12] คึกฤทธิ์ที่ได้กดดันวังอย่างนิ่มๆ ให้ถอนตัวจากการเมืองด้วย (โดยบอกเป็นนัยว่าสิริกิติ์ที่ควบคุมไม่ได้คือตัวปัญหาที่แท้จริง) กำลังเสนอทางถอยให้กับภูมิพล แต่ภูมิพลไม่ยอมถอย เขายังไม่เห็นว่าการปราบปรามคอมมิวนิสต์แบบตาต่อตาของธานินทร์จะแย่สำหรับประเทศชาติตรงไหน

ในที่สุด เกรียงศักดิ์ขยับ เพียงหลังจากที่เขาได้รับเลื่อนตำแหน่งเป็นผู้บัญชาการทหารสูงสุดในต้นเดือนตุลาคม เขากับยังเติร์กบีบให้ธานินทร์ปลดสมัครออก ธานินทร์ตอบว่ารัฐบาลของเขาเป็นรัฐบาลพระราชทาน จะอยู่หรือจะไปก็ต้องพร้อมกัน แต่การเอาหลังพิงวังคราวนี้ไม่สำเร็จ วันที่ 20 ตุลาคม ทหารหลายคันรถก็จัดการเอารัฐบาลออกไปได้ ถึงตอนนี้ การรัฐประหารได้รับการยอมรับในหมู่ชนชั้นนำจำนวนมากในฐานะเป็นการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองโดยธรรมชาติ โดยเฉพาะหากไม่มีการเสียเลือดเนื้อ ภูมิพลได้รับรองการเทคโอเวอร์อำนาจอย่างนี้มาหลายครั้งหลายหนแล้วในช่วงสามทศวรรษบนบัลลังก์ของเขา แต่ภายในวังคราวนี้ต่างออกไป การรัฐประหารของเกรียงศักดิ์ไม่ได้รับไฟเขียวจากวัง ซึ่งหมายความว่ามันเป็นการลบหลู่อย่างใหญ่หลวงต่อความเป็นหนึ่งในตองอูของภูมิพล ด้วยศักดิ์ศรีถูกเจาะยางไปชั่วครู่ ภูมิพลพยายามรักษาพระฟอร์มด้วยการอ้างความเหนือกว่าทางด้านคุณธรรม พลพรรคชาววังแพร่กระจายข่าวอย่างไม่ขัดเขินว่าภูมิพลไม่แฮปปี้กับการรัฐประหารคราวนี้เพราะว่าเขารับได้แต่กับการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลที่ราบลื่นตามครรลอง

---

12 *Far Eastern Economic Review*, November 4, 1977.

ประชาธิปไตยและรัฐธรรมนูญเท่านั้น พวกเขาบอกว่าภูมิพลรู้สึกว่าการรัฐประหารของเกรียงศักดิ์ทำให้ไทยดูเหมือนเป็น "banana monarchy"[13]

การยึดอำนาจของเกรียงศักดิ์ก็ดูเหมือนรัฐประหารครั้งอื่นๆ คณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินแปลงกายเป็นสภานโยบายแห่งชาติ ที่เสนอชื่อเขาเป็นนายกฯ ธรรมนูญการปกครอง 2520 กำหนดให้มีสภานิติบัญญัติ 360 คน ซึ่งมากกว่าสองในสามเป็นทหารหรือไม่ก็ตำรวจ

แต่ก็มีความแตกต่าง ลีลาแรกๆ ของเกรียงศักดิ์คือการเชิดชูความสมานฉันท์ของคนในชาติ อันเป็นบทบาทผูกขาดของภูมิพลมาแต่ไหนแต่ไร นายกฯ คนใหม่สัญญาที่จะให้เสรีภาพแก่สื่อมวลชน ยกเลิกกฎอัยการศึก และการสานสัมพันธ์กับอินโดจีน จีนและสหภาพโซเวียต เขาบอกว่าแผนจุฬาลงกรณ์ของธานินทร์ที่จะคืนประชาธิปไตยภายใน 12 ปีนั้นนานเกินไป และให้คำมั่นที่จะมีรัฐธรรมนูญฉบับใหม่และจัดการเลือกตั้งภายในปี 2522 เขาเสนอชื่อนักการเมืองที่ไม่สุดโต่งนักอย่างสองพี่น้องปราโมชเป็นสมาชิกสภานิติบัญญัติ และคณะรัฐมนตรีของเขาก็เต็มไปด้วยเทคโนแคร็ท มีเพียงสามตำแหน่งที่มาจากสภานโยบายแห่งชาติ ซึ่งมีพล.ท. เปรม ติณสูลานนท์เป็นรัฐมนตรีช่วยมหาดไทย ที่ในเวลาไม่นานจะกลายเป็นขุนพลสำคัญในการค้ำบัลลังก์ภูมิพล

เกรียงศักดิ์ออกแรงพยายามที่จะจัดการกับปัญหาที่ระบุในรายงานธนาคารโลกปี 2521 ว่าคนไทย 9 ล้านคนยังคงแร้นแค้นยากจนสุดขีด และรายได้ของคนชนบทกับคนชั้นล่างในเมืองลดลงเรื่อยๆ เป็นเวลาหลายปีมาแล้ว มันเป็นการลบล้างทัศนะกษัตริย์นิยมที่ว่าการมีภูมิพลทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของพสกนิกรกระเตื้องขึ้นเรื่อยๆ เกรียงศักดิ์ยังประกาศการประนีประนอมกับพวกคอมมิวนิสต์อีกด้วย โดยให้หลักประกันความปลอดภัยและความยุติธรรมแก่นักศึกษาที่กลับออกมาจากป่า มันไม่ถึงกับเป็นการนิรโทษกรรมเสียทีเดียว และทีแรกก็ไม่ค่อยมีนักศึกษายอมออกมา แต่ก็เป็นการขยับในทิศทางที่ถูกต้อง

ความริเริ่มเหล่านี้ได้รับความเห็นพ้องอย่างกว้างขวาง กระนั้นภูมิพลก็ยังกัดเกรียงศักดิ์ เหมือนว่าไม่ยอมรับรองความชอบธรรมของเขา[14] ภูมิพลตั้งธานินทร์เป็นองคมนตรีอย่างเอิกเกริก เพื่อชดเชยการร่วงลงจากอำนาจชนิดศพไม่สวย ภูมิพลจำกัดการข้องแวะกับเกรียงศักดิ์ในภาพสาธารณะและไม่ยอมแต่งเครื่องแบบทหารในวาระต่างๆ และเขายังหน่วงเหนี่ยวการนิรโทษกรรมที่เสนอมาสำหรับนักศึกษา 18 คนไปอีกหนึ่งปี เข้าใจว่าเป็นเพราะไม่สบอารมณ์ และมีรายงานว่าวังถึงกับคิดแต่งตั้งสมัครเป็นหัวหน้าสำนักงานทรัพย์สินฯ จนกระทั่งเกิดกระแสคัดค้านจากหลายส่วน จึงต้องเลิกล้มความคิดไป

---

13 อ้างแล้ว

14 Roger Kershaw, "Three Kings of Orient: The Changing Face of Monarchy in Southeast Asia," *Contemporary Review*, May 1979, 259-60.

สามปีที่ครองอำนาจของเกรียงศักดิ์รุดหน้าเพียงเล็กน้อยกับคำมั่นสัญญาที่ได้ให้ไว้ ความตึงเครียดตามแนวชายแดนกัมพูชาทีแรกกับเขมรแดง ต่อมาเป็นกองทัพเวียตนามที่ขับไล่เขมรแดงลงจากอำนาจ ทำให้เป็นการยากที่จะผ่อนคลายอำนาจทหารในพื้นที่ชนบท ผู้อพยพจำนวนหลายแสนคนหลั่งไหลจากกัมพูชาเข้ามาในไทย เศรษฐกิจก็ทรุดหนักจากการขึ้นราคาน้ำมันของโอเปคตอนต้นปี 2522 เหนืออื่นใด เกรียงศักดิ์ต้องนั่งเป็นประธานด้วยความอึดอัดท่ามกลางฝักฝ่ายต่างๆ ในกองทัพ ที่ล้วนหมายปองจะแทนที่เขาทั้งโดยการต่อคิวหรือไม่ก็การรัฐประหาร

กระนั้น การเมืองภายในก็ยังราบเรียบมากกว่าที่เป็นมาในระยะทศวรรษที่ผ่านมา เกรียงศักดิ์ปรามกลุ่มอันธพาลการเมืองต่างๆ ที่ปลุกปั่นความวุ่นวายในปี 2519 เขากุมบังเหียนตชด.และลดสายสัมพันธ์ของตชด.กับลูกเสือชาวบ้านที่ก็ถูกลดบทบาทลงไปมาก นวพลหายไปและกระทิงแดงก็ถูกส่งไปสู้รบบริเวณชายแดนซึ่งตายไปหลายคน สำหรับพวกคอมมิวนิสต์ เกรียงศักดิ์ลดระดับการสู้รบเพื่อเริ่มยุทธศาสตร์ใหม่ที่เน้นการเอาชนะจิตใจ ในที่สุด รัฐบาลก็ประกาศนิรโทษกรรมแก่นักศึกษา 18 คนในเดือนกันยายน 2521 ซึ่งเสริมความน่าเชื่อถือแก่ข้อเสนอก่อนหน้านี้ของเขาที่ยื่นให้แก่ผู้แปรพักตร์จากพคท. ประจวบเหมาะกับที่พคท.เริ่มแตกกันเอง หลักๆ แล้วเป็นเพราะนักศึกษาที่มุ่งประชาธิปไตยมากกว่าเกิดแตกหักกับมาร์กซิสต์รุ่นเก่า และกลุ่มโปรจีนก็แตกกับกลุ่มโปรเวียตนาม เมื่อแนวรบนี้หยุดชะงักไป เกรียงศักดิ์ก็หาคำมั่นจากฮานอย ปักกิ่ง และเวียงจันทน์ที่จะลดการช่วยเหลือต่อผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์(ผกค.) ไม่นานสมาชิกระดับสูงของพคท.บางส่วนก็โยนผ้าขาวและกลับมากรุงเทพฯ และการนิรโทษกรรมก็ดึงคนออกจากป่ามาได้ราว 400 คนในปี 2521 มันเป็นจุดเริ่มต้นการเสื่อมสลายของพคท.

เกรียงศักดิ์ไม่ได้เป็นคนต่อต้านกษัตริย์ เขาเทิดทูนสถาบันฯ และปกป้องเกียรติยศของเจ้า ในรัฐธรรมนูญ 2521 อำนาจกษัตริย์ถูกลดทอนลงเพียงเล็กน้อย รัฐธรรมนูญระบุว่าประชาธิปไตยเป็นสิ่งพระราชทานจากประชาธิปก และนิยามระบอบการปกครองของไทยว่าเป็น “การปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข” แม้ว่าภูมิพลจะไม่ได้แต่งตั้งวุฒิสภาอีกต่อไปแล้ว แต่ก็ยังมีอำนาจวีโตอยู่มาก ซึ่งต้องใช้เสียงสองในสามของทั้งสองสภาในการลบล้างการวีโตของกษัตริย์

เกรียงศักดิ์นำภูมิพลเข้ามาพัวพันในกิจการทางการทูตที่สำคัญๆ ด้วยเช่นกัน ภูมิพลให้รัฐมนตรีต่างประเทศของเวียตนามเข้าพบในเดือนมกราคม 2521 และนายกฯ ลาวตอนต้นปี 2522 เติ้งเสี่ยวผิงก็ได้เข้าพบภูมิพลเช่นกันในระหว่างการมาเยือนในปี 2521 และได้เข้าร่วมในพิธีบวชของวชิราลงกรณ์ด้วย จังหวะก้าวเหล่านี้เสริมภาพพจน์ของภูมิพลในฐานะประมุขของประเทศและผู้บันดาลสันติภาพ สถาบันกษัตริย์ยังได้รับการแห่แหนบนยอดสุดของโครงสร้างลำดับชั้นของชาติ วิทยุและโทรทัศน์ทุกคืนต้องรายงานข่าวในวังประมาณ 5-10 นาทีเกี่ยวกับกิจกรรมของครอบครัวนี้ เริ่มด้วยตัวภูมิพล ภรรยา ลูกชายและลูกสาวตามลำดับไหล่ จากนั้นโดยไม่เว้นช่วงก็เป็นข่าวผู้นำกองทัพทำกิจกรรมอะไรบ้างในวันนั้น จากนั้นก็เป็นข่าวของรัฐบาล

เบื้องหลังการถ่ายทำ ปัญญาชนที่กอรมน.กับสภาความมั่นคงแห่งชาติพยายามหาว่าเหตุใดคาถาชาติ-ศาสน์-กษัตริย์และอุดมการณ์ "ประชาธิปไตยอันมีกษัตริย์เป็นประมุข" จึงล้มเหลวในการผนึกรวมใจไทยทั้งชาติ ข้อสรุปสำคัญประการหนึ่งคือว่า แนวคิดทั้งสองไม่ได้ให้ชาวบ้านมีสถานะหรือบอกพวกเขาว่าพวกเขาจะได้ประโยชน์อะไร แนวคิดเกี่ยวกับรัฐล้วนมุ่งเน้นแต่พวกเจ้ากับวัฒนธรรมในอุดมคติของพวกเจ้า ทางออกคือการนิยามชาติไทยใหม่เพื่อให้มีสมดุลระหว่างเจ้ากับชาวบ้าน ตอนนี้ชีวิตพอเพียงในหมู่บ้าน พร้อมด้วยสถาบันกษัตริย์และศาสนาพุทธได้รับการขับเน้นให้เป็นนิยามของวัฒนธรรมไทย วัฒนธรรมนี้มีจุดเน้นที่ความขยันของชาวบ้านในการทำงานเพื่อประโยชน์ของชุมชน ซึ่งไม่ต่างจากแนวทางของลูกเสือชาวบ้าน แต่ก็เน้นเรื่องอันตราย ความกลัวและการพึ่งพาชนชั้นนำลดน้อยลงไป สมช.ตอบสนองต่อความไม่พอใจของชาวบ้านและคนเมือง ด้วยการให้ความสนใจกับความหวังทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองของประชาชน[15] พวกเขามุ่งหวังที่จะประมวลและอรรถาธิบายความคิดเหล่านี้ผ่านทางคณะกรรมการเอกลักษณ์แห่งชาติ ที่ตั้งขึ้นมาในปี 2523 เพื่อหาคำตอบอย่างเป็นทางการสำหรับคำถามที่ว่า "ไทยคืออะไร?" กับ "ประชาธิปไตยแบบไทยๆ เป็นอย่างไร?"

เกรียงศักดิ์ไม่มีปัญหากับการใช้สถาบันกษัตริย์เพื่อการผนึกรวมประชาชน แต่เขาต้องการให้วังเป็นกลางทางการเมือง เป็นหลักทางพิธีกรรมของชาติ ดังนั้นเมื่อเป็นเรื่องทางการเมืองที่สำคัญๆ ภูมิพลจึงถูกกันออกไปนอกวง เกรียงศักดิ์ที่ได้รับการสนับสนุนอย่างท่วมท้นแต่ไม่เอ่ยปากจากบรรดาชนชั้นนำนอกแวดวงของวัง เข้าใจว่าปัญหาต่างๆ ของประเทศมีความซับซ้อนเกินกว่าที่จะปัดเป่าไปได้ด้วยเพียงขนบจารีตและการกราบไหว้กษัตริย์ อีกทั้งเกรียงศักดิ์ยังไม่ต้องการให้วังสามารถเคลื่อนไหวมวลชนด้วยตัวเองได้มากเกินไป นอกจากการจำกัดกิจกรรมของลูกเสือชาวบ้านแล้ว เขายังยับยั้งโครงการสร้างอนุสาวรีย์รัชกาลที่ 7 ที่รัฐสภาอีกด้วย โดยอ้างความจำกัดของงบประมาณ

นี่เป็นการเพลี่ยงพล้ำอย่างมากสำหรับภูมิพล ที่ใช้เวลาสร้างอิทธิพลทางการเมืองมานานหลายทศวรรษ ด้วยลักษณะนิสัยที่ไม่ยอมแพ้อะไรง่ายๆ เขาหวนกลับไปพลิกตำราดูบทเรียนแรกๆ ที่ได้รับเมื่อขึ้นนั่งบัลลังก์ นั่นคือ พิธีกรรมและกิจกรรมสาธารณะคือแหล่งกำเนิดบุญบารมีที่แท้จริง ขณะเร่งออกงานพิธีต่างๆ เขายังต่อเติมเสริมกำลังเครือข่ายพันธมิตรของวังด้วยการแจกเครื่องราชแก่ข้าราชการและทหารชั้นสูง ซึ่งภรรยาของพวกเขาก็จะได้รับคำนำหน้าชื่อเป็นท่านผู้หญิงกับคุณหญิง สำหรับคนอื่นๆ เครื่องราชผูกติดกับจำนวนเงินที่บริจาคให้งานการกุศลของกษัตริย์ ที่เติบโตขึ้นเรื่อยๆ จากการที่วังเล่นกับความกลัวภัยผกค.และปัญหาความยากจน ความสามารถของภูมิพลในการดึงดูดเงินบริจาคเพื่อแลกเปลี่ยนกับสะเก็ดความมลังม

---

15 Michael Connors เขียนรายละเอียดครอบคลุมการบรรจงสร้างอุดมการณ์แห่งชาติใน *Democracy and National Identity in Thailand* (London: Routledge, 2003)

เลืองทางธรรมของเขานั้นเป็นที่ประจักษ์ในการออกงานที่วัดแห่งหนึ่งในเยาวราช ผู้บริจาค 120 คนรับพระเครื่องจากเขาด้วยสนนราคาเหรียญละ 20,000 บาท[16]

ภูมิพลสานงานต่อด้วยความขมีขมันกับโครงการเช่น สหกรณ์หมู่บ้านกับแหล่งกักเก็บน้ำ โครงการปลูกพืชทดแทนฝิ่นของเขาได้รับการขยาย และเขาเฝ้าทดลองการปลูกพืชต่างๆ รวมถึงเทคโนโลยีจำพวกจิ๋วแต่แจ๋ว (small is beautiful) ในวังสวนจิตร ด้วยประสบการณ์เกี่ยวกับทุนนิยมและสหกรณ์ เขาเสริมกำลังสำนักงานทรัพย์สินฯ ด้วยการนำเงินและเทคโนโลยีจากเจ้าพ่อด้านการค้าชาวอิสราเอลผู้ลี้ลับระดับตำนาน Shoul Eisenberg เพื่อดำเนินตามแนวคิดสหกรณ์เกษตรในเชิงธุรกิจขนาดใหญ่ เหมือนคิบบุทซ์ (kibbutz) ของอิสราเอลที่ผสมผสานการเกษตรกับการแปรรูปอาหารเข้าไว้ด้วยกัน แนวคิดก็คือ Eisenberg Group จะนำระบบชลประทานแบบหยดและทักษะบริหารจัดการการเกษตรจากอิสราเอลมาใช้ในแปลงเกษตรสาธิต และจะตั้งและดำเนินการโรงแปรรูปผลผลิตที่ได้จากแปลงสาธิตและเกษตรกรไทยที่ใช้เทคโนโลยีใหม่นี้ เกษตรกรก็จะมีส่วนแบ่งจากผลกำไรที่ได้จากผลิตผลที่ออกจากโรงงาน โดยเป็นการเพิ่มรายได้และในขณะเดียวกันก็เป็นการหลีกเลี่ยงพ่อค้าคนกลางผู้เอารัดเอาเปรียบที่ภูมิพลรังเกียจเป็นนักหนา (น่าขำที่ในภายหลัง Eisenberg จะได้รับการขนานนามว่าเป็น “พ่อค้าคนกลางที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของโลก” สำหรับอาณาจักรการค้าของเขา)

Eisenberg ไม่ได้เกี่ยวข้องกับการผลิตหรือการเกษตรในที่อื่นใดในโลก ดังนั้นจึงสันนิษฐานได้ว่าเขามองไปที่ข้อตกลงอื่นๆ ในเมืองไทยมากกว่า อาจเป็นไปได้ว่าเกี่ยวกับการค้าอาวุธ[17] ถึงปลายปี 2520 โครงการร่วมระหว่าง Eisenberg กับสำนักงานทรัพย์สินฯ มีหลายกิจการที่ภาคเหนือตอนล่าง แห่งหนึ่งผลิตซอสมะเขือเทศ อีกแห่งหนึ่งผลิตผักแปรรูป กิจการที่สามผลิตผักแช่แข็ง และกิจการที่สี่ Thai Farming Corporation ทำการเกษตรบนที่ดินเนื้อที่ 9,000 ไร่ มีเกษตรกรเข้าร่วมโครงการจำนวนมากปลูกข้าวโพด ถั่ว กาแฟ มะเขือเทศและอื่นๆ ด้วยการมีสนามบินและทหารคอยตรวจตราลาดตระเวนพร้อมอาวุธยุทโธปกรณ์อย่างดี จำนวนฟาร์มเพิ่มเป็นสองเท่าด้วยเป็นเครื่องค้ำยันต่อพคท.ในบริเวณนั้น

ทว่า หลายสิ่งก็ดำเนินไปอย่างผิดพลาด มีปัญหาแย่งชิงกรรมสิทธิ์ที่ดินระหว่างเกษตรกรและบริษัท เกษตรกรปฏิเสธที่จะแบกรับต้นทุนอันเกิดจากปัญหาของอุปกรณ์ และคนนอกเสนอราคาแก่เกษตรกรสูงกว่าโรงงานของ Eisenberg แทนที่จะซื้อใจชาวบ้านได้ วังกลับบรรลุการทำให้พวกเขาแปลกแยก ชาวบ้าน

---

16 Gray, *The Soteriological State*, 525.

17 Eisenberg มีธุรกิจจำนวนมากในเอเชียและมีฐานอยู่ที่เซี่ยงไฮ้ หลักๆ แล้วเป็นการค้าอุปกรณ์การเกษตรและอุปกรณ์หนัก โรงงานทั้งโรง สารเคมี อุปกรณ์ที่เกี่ยวกับอาวุธ ตลอดจนสินค้าบริโภค

โบกมือลาไปอย่างรวดเร็ว พอถึงปี 2522 กิจการที่เกี่ยวข้องกับ Eisenberg ส่วนใหญ่ปิดกิจการหรือไม่ก็โอนไปให้รัฐบาล

การที่ภูมิพลยังคงปฏิเสธที่จะยอมรับความผิดพลาดใดๆ เห็นได้ชัดในการให้สัมภาษณ์ของเขากับภรรยาต่อสื่อตะวันตกหลายครั้งในช่วงนี้ เขาไม่ยี่หระกับคำวิพากษ์วิจารณ์ โดยบอกว่าคนไม่เข้าใจว่าเขานั้นไม่ได้เลือกข้างฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด (เขารู้ว่าคนไทยที่มีการศึกษาจะยึดถือรายงานตามสื่อมวลชนต่างประเทศเป็นจริงเป็นจังกว่า ซึ่งเขาเหล่านั้นเป็นผู้ที่ตั้งคำถามกับระบบการบริหารแบบมีกษัตริย์มากกว่าใครเพื่อน) การสัมภาษณ์ที่สำคัญที่สุดอยู่ในรายการสารคดีโทรทัศน์ BBC ในปี 2523 ชื่อว่า Soul of a Nation ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับภูมิพลความยาวสองชั่วโมง David Lomax ผู้สัมภาษณ์วาดภาพภูมิพลว่าเป็นผู้นำสมัยใหม่ที่เป็นมวยแต่ถ่อมตน และยึดญานทัศนะแบบพุทธ เป็นกษัตริย์ที่ใส่ใจในปัญหาของประเทศและอยู่เหนือความกระจอกงอกง่อยของพวกนักการเมือง สารคดีสอดแทรกด้วยฟุตเตจของภูมิพลกับภรรยาในขณะทำงานตามชนบทและในพิธีการต่างๆ เนื้อหาใจความวางอยู่บนฐานคติที่ว่าภูมิพลกำลังปกป้องราชอาณาจักรของเขาจากภัยคุกคามของคอมมิวนิสม์

Lomax สัมภาษณ์ภูมิพลในตอนดึกที่สำนักงานชั่วคราวของภูมิพลในตำหนักภูพานที่เพิ่งสร้างขึ้นใหม่ในจังหวัดสกลนคร ภูมิพลนั่งบนพื้น สวมถุงเท้าและเสื้อเชิร์ตแขนสั้น ไม่หันหน้ามาทางแขกหรือกล้อง พวกนี้กำลังขัดจังหวะการทำงานอันไม่จบไม่สิ้นของเขา โดยดูได้จากแผนที่ต่างๆ ที่แผ่วางอยู่ตามพื้น มีโต๊ะตัวหนึ่งกับวิทยุหลายตัวที่ส่งเสียงตลอดเวลาบนผนัง ฉากนี้แสดงภาพศูนย์ปฏิบัติการสงครามที่จริงจัง ที่กษัตริย์ผู้เรียบง่ายและทำงานหนักผู้นี้หลังขดหลังแข็งจนถึงดึกดื่นเพื่อแก้ปัญหาของประชาชน สารคดีเรียกศูนย์ปฏิบัติการนี้ว่า “เครือข่ายข่าวกรอง” ของเขา ให้อารมณ์ถึงการหยั่งรู้หูตากว้างไกลของภูมิพล เสมือน CIA และ MI5 แบบฉายเดี่ยวที่ล่วงรู้ทุกสิ่งที่เกิดขึ้นในอาณาจักรของตน

ขณะที่ Lomax ป้อนคำถาม หน้าไม่ยิ้มและน้ำเสียงแหบเครือของภูมิพลบ่งบอกว่า ทีมงานสารคดีไม่เพียงแต่ไม่มีทางเข้าใจในสิ่งที่เขาทำได้เลย แต่ยังเป็นการมาขัดจังหวะการทำงานของเขาอีกด้วย ภูมิพลตอบคำถามของ Lomax เกี่ยวกับภัยคุกคามจากพคท.อย่างแทบจะด้วยอาการหยามหยันด้วยการแก้ความเข้าใจของผู้ถามว่า “เราไม่ได้กำลังต่อสู้กับคน เรากำลังต่อสู้กับความอดอยากหิวโหย ถ้าทำสิ่งนี้และพวกเขามีชีวิตที่ดีขึ้น ประชาชนที่คุณเรียกว่าเป็นผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ก็จะมีชีวิตที่ดีขึ้นด้วยเช่นกัน ดังนั้นทุกคนจะมีความสุข” เขาอธิบายสิ่งที่เขาทำว่าเป็นส่วนหนึ่งของจารีตที่เป็นมายาวนาน ที่ประชาชนไทยยอมรับ[18] “ทวดเป็นกษัตริย์นักปราชญ์... ประชาชนในประเทศนี้...เคารพเทิดทูนมงกุฎมาก [ดังที่เห็นในหนัง *The King*

---

18 บทสัมภาษณ์ถูกเปลี่ยนลำดับใหม่เพื่อพัฒนาเรื่องราวเนื้อหา แต่ไม่ได้ไม่คำนึงถึงบริบทและความหมายดั้งเดิม อันที่จริง สารคดีเรื่องนี้ก็ใช้วิธีการแบบนี้เช่นกัน

and I] เขาเป็นคนที่น่าอัศจรรย์ ฉลาด เข้มแข็ง... เขามีบุคลิกแข็งแกร่งจริงๆ [และ] มีสำนึกแรงกล้าต่อหน้าที่เพื่อประเทศชาติ”

ยี่ห้อนี้ถูกสืบทอดมายังลูกคือ จุฬาลงกรณ์ ที่นั่งบัลลังก์อายุ 15 สานต่อจากรากฐานที่มงกุฎได้วางไว้ ภูมิพลบอก “เขาก็ต้องสู้เหมือนกันเพื่อปกป้องประเทศจากการรุกรานของประเทศอื่น” ภูมิพลเองก็ยึดบรรพบุรุษของเขาเป็นแบบอย่าง ด้วยความเป็นกษัตริย์ตระกูลจักรี งานของเขาจึงเป็นประโยชน์สำหรับประชาชน “ทำสิ่งที่คิดว่าเป็นประโยชน์ เท่านั้นแหละ ไม่รู้ว่ากษัตริย์จะมีนิยามว่าอย่างไร... ถูกเรียกว่ากษัตริย์ แต่งานของเรา... ไม่ใช่หน้าที่ของกษัตริย์ มันค่อนข้างต่าง ยากที่จะนิยาม ไม่มีแผน เหมือนกับ... วันนี้ กำลังทำอะไรสักอย่าง... ไม่รู้ว่าสักอย่างนั้นมันคืออะไร แต่กำลังทำอะไรสักอย่างที่เป็นผลดี” เป้าหมายหลักคือความมั่นคงของประชาชน เขาอธิบาย แต่พ้นจากนั้นไปเป็นเป้าหมายทางจิตวิญญาณ ซึ่งภูมิพลก็ยังคงเป็นผู้กำกับทิศทาง

คนไทยจะต้องต่อสู้เพื่อเสรีภาพของตัวเอง... ดังนั้นสิ่งหลักคือการเป็นคนดี และหลังจากนั้น เมื่อประเทศสงบดีแล้ว ต้องมีกฎหมายและความระเบียบเรียบร้อย กฎหมายและระบบการปกครอง ในเวลาเดียวกัน เราต้องมีอาหารที่พอเพียง... เครื่องไม้เครื่องมือที่พอเพียงที่จะมีบ้านดีๆ มีที่อยู่อาศัย สิ่งเหล่านี้มีความจำเป็น

จากนั้น เราต้องมีระเบียบทางสังคม เป็นเรื่องทางจิตใจ เราต้องเป็นคนดี เพื่อไม่ให้เกิดความวุ่นวาย... ดังนั้นเราจึงต้องมีศาสนา กษัตริย์ก็เป็นผู้นำทางศาสนาเช่นกัน

ภูมิพลอธิบายกิจกรรมพัฒนาชนบทของเขา โดยอ้างถึงโครงการชลประทานกว่า 400 แห่งเป็นผลงานหลัก เขาพูดถึงแต่งานของตัวเอง ราวกับว่ารัฐบาลไม่มีตัวตน ประชาชนในชนบทปฏิบัติตามคำแนะนำของเขาเพราะเขา (และไม่ใช่รัฐบาล) เข้าใจความต้องการและปัญหาของพวกเขา “พวกเขามีความสุขมากเวลามีใครมาและรู้เรื่องเกี่ยวกับหมู่บ้านของพวกเขา” เขาพูดถึงการออกตระเวนชนบทของเขา “พวกเขารู้สึกเป็นกันเองกับพวกเรา เป็นเหมือนครอบครัวขนาดใหญ่” เขาบอก “พวกเขาชอบพวกเรา และพวกเราก็ชอบพวกเขา”

ภูมิพลอธิบายลักษณะงานของเขาเป็นเหมือนงานของปราชญ์ผู้สันโดษ “ไม่โดดเดี่ยว มีงานต้องทำ” เขาบอก “วิธีการทำงานคือต้องมีสมาธิและความสงบ... มันเป็นวิธีเตรียมตนให้สามารถทำอะไรก็ได้ตามแต่สถานการณ์จะกำหนดให้ทำ รวบรวมข้อมูลจากการฟัง รวบรวมข้อมูลจากการดูแผนที่ หรืออ่าน หรือคิด แล้วเมื่อถึงเวลา ก็มีวัตถุดิบอยู่ในหัวแล้ว”

จิตวิญญาณเป็นสิ่งสำคัญในงานของเขา “การทำสมาธิ... มีความสำคัญมาก เพราะอย่างแรกต้องมีสมาธิ ต้องกำหนดจิตใจ เพื่อจะมีความสงบที่อาจจะไม่คงทน แต่เป็นความสงบที่ทำให้เห็นหลายสิ่ง การจะสงบ สงบที่แท้จริง และสงบแล้ว ก็จะเห็น อย่างชัดเจน”

ความคิดทางพุทธค่อนข้างซับซ้อนและมีหลายระดับ ศาสนาพุทธมีระดับสูงสุดคือการเข้าถึงความบริสุทธิ์สมบูรณ์ ซึ่งคุณเรียกว่าเป็นแรงจูงใจที่เห็นแก่ตัว นั่นก็จริง มันเห็นแก่ตัว แต่การบรรลุความบริสุทธิ์นี้ จะต้องทำทุกสิ่งที่ไม่เห็นแก่ตัว ซึ่งคุณอาจจะมองว่าเป็นเรื่องขัดแย้งในตัวเอง เราต้องเสียสละ เราต้องละวางทุกสิ่งที่เราคิดว่าเป็นเป้าหมาย การกุศลก็เป็นหนทางหนึ่งในการละ...

ปกติแล้ว คนที่ทำงานการเมืองตามความเชื่อใดๆ ต้องการขึ้นไปสู่จุดสูงสุด ถ้าคิดถึงศาสนาพุทธ ไม่ได้ต้องการอยู่บนยอดสุด เพราะไม่มีจุดสูงสุด ไม่มีจุดต่ำสุด มีแต่ความบริสุทธิ์อันสมบูรณ์... มันมีความบริสุทธิ์ดั้งเดิมที่ถูกแปดเปื้อนหรือปกปิดโดยสิ่งที่เราเรียกว่าบาป สิ่งดั้งเดิมที่เป็นความสว่างเป็นความงดงาม

มันเป็นชั่วขณะที่หาได้ยากยิ่งที่จะได้เห็นภูมิพลสำแดงธรรมกถาของเขาออกมา ในการที่จะถ่ายทอดสาส์นของเขาไปสู่พสกนิกรที่ผ่านมา เขามักจะใช้วิธีการนิ่งเฉยและพิธีกรรมเป็นส่วนใหญ่ แต่ตอนนั้น ผู้สัมภาษณ์จาก BBC อยากรู้ว่าภูมิพลประนีประนอมหลักการดังกล่าวกับบทบาทจอมทัพไทยที่ฆ่าคนได้อย่างไร?

เขาตอบว่า ที่สำคัญที่สุดในชีวิตคือความตั้งใจดีและการปฏิบัติตามหน้าที่ "เวลาทหารถือปืน ปืนกระบอกนั้นก็ควรที่จะตั้งใจเพื่อยิง และยิงอะไร ยิงศัตรู นั่นเป็นสิ่งมีชีวิต แต่ถ้าเขาถือปืน ด้วยเจตนาปกป้องคุ้มครองประเทศของเขา ด้วยเจตนานี้ ไม่บาป และกระทั่งหาก... เขาต้องยิง เขาก็ต้องยิง และทำไม? เพราะเขามีเจตนาป้องกันประเทศของเขา รักษาประเทศของเขา และคุ้มครองศาสนา แต่หากศัตรูมา และประเทศไปถูกทำลายไป ก็ไม่มีศาสนา และไม่มีความดี"

เขาไม่ไขความใดๆ เมื่อ Lomax ถามจี้เกี่ยวกับเหตุการณ์เฉพาะบางอย่างที่ยังเป็นที่ถกเถียง ไม่มีประโยชน์ที่จะจมอยู่กับอดีต โดยเฉพาะการตายของอานันท์ พี่ชายของเขา:

การสอบสวนได้ข้อเท็จจริงว่าเขาตายจากบาดแผลกระสุนตรงหน้าผาก มีข้อพิสูจน์ว่าไม่ใช่อุบัติเหตุ และไม่ใช่การฆ่าตัวตาย ไม่มีใครรู้... แต่เกิดอะไรขึ้น เป็นปริศนามาก เพราะหลักฐานจำนวนมากถูกสับเปลี่ยนในเวลาไม่นาน และเนื่องจากว่ามันเป็นเรื่องการเมือง ทุกคนจึงเล่นการเมือง กระทั่งตำรวจก็ยังการเมือง มันไม่ชัดเจน

รู้แค่ว่าเมื่อไปถึง เขาก็ตายแล้ว หลายคนต้องการสืบหาข้อเท็จจริง ไม่ใช่ทฤษฎี เพื่อให้กระจ่าง พวกเขาถูกห้าม และถูกห้ามโดยผู้มีอิทธิพลในประเทศนี้และในการเมืองระหว่างประเทศ

เมื่อ Lomax ถามเกี่ยวกับการเมืองและเหตุการณ์ 6 ตุลา 19 ภูมิพลขนพอง ไม่ใช่เพราะว่ามันเป็นเรื่องอ่อนไหว แต่เพราะผู้สัมภาษณ์ยังไม่สำเหนียกอยู่อีกว่าเขาผู้เป็นพุทธกษัตริย์ที่มีเจตนาบริสุทธิ์ ไม่ยุ่งเกี่ยวกับเรื่องการเมือง

ดูจะเป็นสิ่งเลวร้ายที่จะถอดชนวนวิกฤติเพราะว่าต้องแตะการเมือง แต่ถ้าพยายามพูดจาและใส่เหตุผลเข้าไปในหัวของคน คิดว่านั่นไม่เลวร้ายเท่าไหร่ และกระทั่งการใช้คำว่า "ถอดชนวนสถานการณ์" ไม่คิดว่าเลวร้ายมากนัก ถ้าไม่ถอดชนวนระเบิด ก็จะระเบิด และถ้าระเบิด ก็จะเป็นพลุดอกไม้ไฟชั้นดีสำหรับคนที่มองจากที่ไกล...

ครอบครัวเราตกเป็นเป้าความสนใจ ดังนั้นเวลาคิดอะไรสักอย่าง ทำอะไรสักอย่าง [คนอื่นจะเพ่งมอง] ไม่ได้หมายความว่าเราเล่นการเมือง... ไม่ใช่แต่ 6 ตุลา อะไรต่อมิอะไร กระทั่งหากออกไปดูสถานที่สำหรับก่อสร้างเขื่อนขนาดเล็ก หรือถามประชาชนว่าพวกเขามีพอกินเช้านั้นไหม... ก็ถูกกล่าวหาว่าเล่นการเมือง

ค่อนข้างเป็นเรื่องธรรมดาที่คนจะใช้กษัตริย์ กษัตริย์มีไว้ให้ใช้... แต่จะใช้แบบไหนก็ขึ้นกับพวกเราด้วย พวกเราทำสิ่งต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติ หรือประชาชน และเราก็ไม่มีความลับใดๆ

เราอยู่ตรงกลาง เป็นกลาง... อยู่ร่วมกับทุกคนอย่างสงบ... เราอาจถูกบดขยี้จากทั้งสองฝ่ายแต่ไม่เลือกข้าง วันหนึ่งจะเป็นประโยชน์ที่มีใครสักคนไม่เลือกข้าง เพราะหากมีแต่กลุ่มการเมืองต่างๆ ในประเทศ ที่มีแต่ผลประโยชน์ของตน แล้วผู้ที่ไม่มีอำนาจล่ะ คนธรรมดาที่ไม่สามารถมีปากมีเสียง? พวกเขาจำต้องมีใครที่ไม่เอียงข้าง และถ้าต้องการทำลายใครคนนั้นที่ไม่เลือกฝักฝ่าย เท่ากับทำลายตนเอง

สิริกิติ์พูดกับ Lomax ถึงความเลอเลิศของสามี รวมทั้งของตัวเองอย่างไม่มีเหนียม "กษัตริย์และราชินีของไทยมีความใกล้ชิดกับประชาชนมาโดยตลอด จริงๆ และประชาชนก็มักถือกษัตริย์เป็นพ่อของชาติ จึงเป็นสาเหตุว่าทำไมเราถึงไม่ค่อยได้มีชีวิตส่วนตัว เพราะเราถูกถือเป็นพ่อและแม่ของชาติ เราอยู่กับประชาชนตลอดเวลา... เราเป็นประเทศด้อยพัฒนา ดังนั้นหน้าที่เพียงแต่การไปเยือนประชาชนด้วยความที่มันเป็นงานประจำพอเป็นพิธีของประมุขแห่งรัฐนั้นไร้สาระ ถ้าเราไม่สามารถร่วมช่วยเหลือบรรเทาความทุกข์ยากของประชาชนได้ เราจะถือว่าเป็นความล้มเหลว"

ความเชื่อศรัทธาในศาสนาพุทธคือสิ่งที่จรรโลงและชี้นำพวกเขา สิริกิติ์อธิบาย "ข้าพเจ้าเชื่อในคำสอนของพระพุทธเจ้า ว่าอย่าจมอยู่กับอดีต อย่ามองอนาคต ทำตอนนี้ให้ดีที่สุด แล้วก็จะมั่นใจว่าผลลัพธ์จะออกมาดี"

มันเป็นสิ่งวิเศษเวลาจิตใจสงบ ก็จะไม่รู้สึกถึงความเหน็ดเหนื่อยมากนัก... เหมือนกับพระ รูปที่ข้าพเจ้าถืออยู่นี้ [มือถือรูป] ท่านมรณภาพด้วยมะเร็งในลำคอ ข้าพเจ้าถามว่าท่านรู้สึกเจ็บปวดไหม ท่านบอกข้าพเจ้าว่าหากจิตใจสงบ ก็จะไม่เจ็บปวดเลย รู้สึกแต่ว่าได้ทำดีที่สุดในชีวิตแล้ว เพื่อคนอื่น ท่านบอกว่านั่นเป็นหนทางเดียวที่จะบรรลุถึงความสุข

การมีแต่ให้ ไม่ใช่รับ การให้ความรัก นี่เป็นเหตุผลที่ทำให้สามีของข้าพเจ้าและข้าพเจ้าสามารถทำงานได้ ปีแล้วปีเล่า วันแล้ววันเล่า เราเคยล้มป่วย แต่เรารู้ว่าเมื่อถึงเวลาตาย ไม่มีใครหลีกเลี่ยงได้ ดังนั้นเราจึงทำเท่าที่เราจะทำได้เพื่อสร้างประโยชน์แก่สังคม และเจียดเวลาอันจำกัดเพียงเล็กน้อยสำหรับตัวเราเอง

พวกเขาทำอย่างนี้ได้ส่วนหนึ่งเป็นผลจากการนั่งสมาธิ สิริกิติ์เผยเคล็ดลับ ในเรื่องนี้ สามีของเธอได้บรรลุถึงระดับที่สูงมากๆ เพราะว่า "เขาสามารถกำหนดลมหายใจและสามารถรวบรวมสมาธิได้จริงๆ แต่ข้าพเจ้ายังรวบรวมสมาธิไม่ได้ ข้าพเจ้ากำลังศึกษาอยู่"

Soul of a Nation ให้สองสามีภรรยาได้อธิบายตัวเองในเชิงเหตุผล สารคดีเรื่องนี้บรรจุเนื้อหาอย่างพอเพียงถึงธรรมราชาผู้อัศจรรย์ที่ยึดหลักพุทธธรรมสำหรับผู้ชมชาวไทยทั่วไปได้คล้อยตาม ในขณะเดียวกันก็ไม่ดูน่าขบขันสำหรับชาวต่างชาติและปัญญาชนไทย มันเพียงแต่เกี่ยวกับกษัตริย์ที่ยึดมั่นในหลักธรรมที่ช่วยเหลือประเทศชาติ โดยไม่มีการกล่าวถึงงานของรัฐบาล หรือบทบาทของสถาบันประชาธิปไตยสมัยใหม่ หรือความช่วยเหลือจากต่างประเทศ หรือคนไทยเองเลย สารคดีจบลงด้วย: "ภูมิพลสร้างความแข็งแกร่งให้ประเทศชาติด้วยการเตือนให้สำนึกถึงธรรมชาติของจิตวิญญาณของชาติ"

ในการสัมภาษณ์ภายหลัง หลังจากเกรียงศักดิ์กระเด็นไปแล้ว ภูมิพลสรุปบทบาทของตนเองด้วยสำบัดสำนวนที่ว่า "พวกเขาบอกว่าประเทศก็เหมือนปิระมิด กษัตริย์อยู่บนยอดและประชาชนอยู่เบื้องล่าง แต่ในประเทศนี้ ปิระมิดมันกลับหัว ก็เลยเป็นเหตุผลว่าทำไมบางทีถึงปวดบริเวณนี้ [ชี้ไปที่คอ]"[19]

---

19 *National Geographic*, October 1982.